

zie poznawczej przywołuje się ogniwa trudności, ujawniające się w kontaktach między stronami, wiążące się zwłaszcza z rzeczywistością ustrojową państw. W okresie PRL kontakty między stronami odbywały się w ograniczonym zakresie (s. 281). Zauważa się, że odmiennie od stosunków dyplomatycznych kształtowały się polsko-szwajcarskie regulacje gospodarcze. Charakteryzowała je znacząca intensywność. Obok relacji bezpośrednich między przedstawicielami życia gospodarczego stron, ukształtował się ład instytucjonalny, jak m.in. Polsko-Szwajcarska Izba Przemysłu i Handlu.

Na polskie rynki ze Szwajcarii trafia dużo chemikaliów, farmaceutyków, maszyn i urządzeń, instrumentów precyzyjnych i zegarków. Z Polski zaś – na rynki szwajcarskie – mebli, produktów rolnych, metali z hut żelaza i miedzi. Zauważa się jednak, że możliwości polskiego eksportu do Szwajcarii nie są w pełni wykorzystywane (s. 297).

Zjawiskiem specyficznym jest współcześnie rzeczywistość migracyjna. Polacy wykazują zainteresowanie podejmowaniem na szwajcarskim rynku pracy. Szwajcaria zaś zabezpiecza się, przed imigrantami, którzy tylko pozornie chcą podjąć pracę, a w rzeczywistości dążą do uzyskiwania zasiłków socjalnych.

Mimo że kontakty kulturalne i naukowe między obu stronami mają bogate karty przeszłości, to współcześnie są nader ubogie. W istotnym stopniu decydują o tym względy finansowe.

W *Zakończeniu* syntetycznie zarysowuje się drogi kształtowania relacji polsko-szwajcarskich oraz ich uwarunkowania kulturowe i cywilizacyjne. Dokonuje się oceny instytucjonalnej współczesnej Polonii szwajcarskiej oraz jej funkcjonowania w postępującym procesie globalizacyjnym oraz w warunkach Unii Europejskiej.

Wykład zawarty w prezentowanej książce jest osadzony starannie w materiałach źródłowych oraz literaturze przedmiotu, co znajduje odbicie w formie przypisów oraz w zestawieniu bibliograficznym.

Wykład wzbogaca *Aneks*, w którym zamieszczono m.in. alfabetyczny spis miejscowości, w których znajdują się przedmioty lub miejsca związane z Polakami.

Książka w istotnej mierze jest całościową monograficzną prezentacją obrazu życia Pola-

ków w Szwajcarii. Podkreśla się przy tym aspekt politologiczny poznania – analizę z punktu widzenia istoty polityki oraz instytucjonalizacji życia politycznego.

Andrzej Chodubski

Przywództwo, elity i transformacje w krajach WNP. Problemy metodologii badań, pod red. Tadeusza Bodio, Warszawa 2010, 1 tom, ss. 569.

Monografia zbiorowa pod redakcją prof. Tadeusza Bodio jest efektem realizacji międzynarodowego programu badań nad problematyką przywództwa, elit oraz transformacji w krajach Wspólnoty Niepodległych Państw. Publikacja ukazała się w serii edytorskiej „Władza, elity, przywództwo polityczne”. Zgodnie z zapowiedzią w serii na przełomie lat 2010/2011 mają ukazać się kolejne monografie, w tym poświęcone problematyce elit władzy centralnej w Federacji Rosyjskiej i działalności radykalnych ugrupowań politycznych w tym kraju.

Publikacja składa się z trzech części prezentujących wyniki badań dwudziestu trzech naukowców. Autorzy artykułów są pracownikami naukowymi ośrodków uniwersyteckich w Bydgoszczy, Gdańsku, Lublinie, Łodzi, Krakowie, Olsztynie, Poznaniu, Szczecinie i Warszawie. Wśród autorów jest także Yuriy Matsiyevsky (Akademia Ostrogska) specjalizujący się w problematyce transformacji elit politycznych Ukrainy.

Należy odnotować, że jest to pionierska w kraju praca z zakresu metodologii badań transformacji, elit i przywództwa w krajach WNP. Jej autorzy podjęli próbę oceny dotychczasowego stanu badań nad metodologią badań i zaproponowali własne oryginalne podejścia teoretyczno-metodologiczne do analizy wybranych aspektów transformacji elit i przywództwa politycznego. We wprowadzeniu do książki T. Bodio podkreśla, że wspólnym mianownikiem prezentowanych badań są dyrektywy metodologiczne transgresji i podejścia integralnego (s. 22).

Zgodnie z powyższymi dyrektywami autorzy w swoich badaniach starali się wychodzić poza utarte i konwencjonalne schematy badawcze,

krytycznie odnosić się do dotychczasowego dorobku badawczego i wykazywać otwartość na nowe paradygmaty, poszukiwać nowych konstrukcji metodologicznych pozwalających adekwatnie opisywać i wyjaśniać specyfikę badanych obiektów.

Różnorodność podjętych wątków oraz polemik świadczy o profesjonalizmie i kompetencjach autorów w omawianym przedmiocie badań. W części pierwszej prezentowane są koncepcje, podejścia oraz perspektywy badawcze nad transformacją elitami i przywództwem politycznym w krajach WNP. Problem badań systemów politycznych w państwach „na wschód od Bugu...” (s. 45) został podjęty przez prof. Mirosława Karwata. Bardzo trafnie podkreśla on w swojej rozprawie, iż tę część Europy i Azji nie można traktować z pozycji „My – demokraci”. Tamejsza rzeczywistość ze względu na historię, mentalność społeczeństwa, tradycję, religię i inne aspekty życia społecznego zdecydowanie różni się od tradycji politycznej Zachodu. Dlatego też podejście badawcze powinno być inne. Autor podkreśla, że sytuacja, „jaka wytworzyła się po rozpadzie ZSRR spowodowała, że nowo powstałe państwa zaczęły przyjmować wzorce i zasady kultury politycznej państw zachodnich. W praktyce okazało się jednak, że nie jest to takie proste. Doszło do sytuacji „udawania demokratów” (s. 60). Specyficzna atmosfera społeczna poskutkowała wybiórczym przyjmowaniem wzorców i tworzone od nowa systemy zaczęły się zbliżać do rozwiązań autorytarnych, a nie demokratycznych. W swoim opracowaniu prof. M. Karwat opisuje autorytaryzm i jego główne założenia, opierając się na konkretnych przykładach. W konkluzji podkreśla potrzebę dystansu i skromności do „nowych demokracji”. Stawia także pytanie, czy krajom WNP warto życzyć owej zachodniej demokracji. Okazuje się, że odpowiedź na to pytanie jest zadziwiająco trudna i dyskusyjna.

Podobny wniosek pojawia się w artykule autorstwa prof. Romana Bäcker. Uważa on, iż funkcjonowania systemów politycznych WNP nie można badać w oparciu o siatkę pojęć charakterystycznych dla świata zachodniego. Prezentuje on podejście socjologiczno-psychologiczne, które ma zarówno wielu krytyków, jak i zwolenników. Podejście to jest szczególnie

krytykowane za brak możliwości empirycznego potwierdzenia. Jednak jak trafnie pokazał autor jest bardzo przydatne w badaniach nad typami myślenia politycznego.

Z kolei prof. Andrzej Antoszewski wskazuje na przeszkody wewnętrzne, które uniemożliwiają dokończenie demokracji krajów WNP, a zwłaszcza na przyjęty system wyborczy oraz model silnej prezydentury. Powyższe czynniki nie pozwalają na ukształtowanie się demokratycznej instytucji rywalizacji politycznej. A co zatem idzie skutkują często powrotem do autorytaryzmu.

Dr hab. Jarosław Szymanek wprowadza bardzo trafne określenie „super- lub hiperprezydentur” (s. 270). Dokładna analiza sytuacji politycznej w państwach WNP wskazuje na trafność takiego określenia. W państwach tych instytucja prezydenta stała się czynnikiem priorytetowym w kształtowaniu sytuacji politycznej. Warto tutaj wskazać na przykład Rosji, Kazachstanu czy też innych państw.

Prof. Jerzy Sielski podjął się próby wyjaśnienia, dlaczego to właśnie prezydent stał się głównym elementem władzy. Dokonał analizy cech osobowościowych decydentów politycznych. Stworzył model politycznych wzorów osobowościowych przywódców, opierając się na ich związkach z kulturą prawosławia, islamską oraz tradycji biurokratycznej. Warto przyznać, że rzeczywiście wartości kulturowe oraz religijne mają ogromny wpływ na sposób zachowania i myślenia społeczeństwa, w tym przywódców, na sposób prowadzenia polityki oraz typ systemu politycznego.

Na bardzo ważny problem, który hamuje rozwój demokracji w krajach WNP wskazuje dr Krzysztof Kozłowski. Jest nim powiązanie polityki z grupami przestępczymi. Przestępstwo zorganizowane jest konsekwencją niewydolności systemów politycznych i ogromnym zagrożeniem transformacji. Bardzo niebezpieczną i trudną do wykorzenienia jest sytuacja, gdy elity nie są zainteresowane walką z przestępczością, a nawet z tych grup się rekrutują.

O specyfice krajów WNP wspomina również dr hab. Andrzej Wierzbicki. Przyjmuje on, że na tym obszarze procesy państwowotwórcze wyprzedzają procesy narodotwórcze. Dogłębnie wyjaśnia pojęcie etnopolityki i pokazuje,

jaki ma ona wpływ na transformację przywództwa i elit na tym obszarze. Prezentuje również interesujące podejście badawcze, łącząc metodę systemową, komparatywną oraz podejście etnopolityczne.

W związku z powyższym warto przywołać stwierdzenie dr Tomasza Kapuśniaka, który nazywa sposób sprawowania władzy na obszarze WNP „wirtualną polityką”. Jest ona pozostałością po radzieckiej socjotechnice politycznej, a co za tym idzie powstrzymuje procesy demokratyczne.

Podobne stwierdzenie pojawia się w artykule ukraińskiego badacza Yuriya Matsiyevskiego. Badacze wskazują na fakt, iż zasada podziału władzy w wielu państwach nie została do końca ustanowiona, a systemy są niestabilne i zmienne. Warto dodać, że szczególną niestabilnością demokracji w obszarze WNP można zauważyć na przykładzie Ukrainy. Zmiany jakie nastąpiły jesienią 2010 roku i orzeczenie Sądu Konstytucyjnego o nieważności nowelizacji Konstytucji Ukrainy z 2004 roku spowodowały, że Ukraina po raz kolejny zmieniła system polityczny. Powróciła do brzmienia Konstytucji z 1996 roku i znowu stała się państwem o prezydencko-parlamentarnym systemie rządów¹⁰.

Dr Piotr Załęski skoncentrował się w swoim artykule nad kulturą polityczną przywódców WNP, jakże ważną w rozumieniu zachowań oraz podejmowanych przez nich decyzji. Autor proponuje wykorzystywanie w badaniach podejścia antropologiczno-politologicznego, systemowego i analizy czynnikowej.

Bardzo cennym wywodem jest artykuł dr Jarosława Noconia. Autor proponuje wykorzystywanie w badaniach elit podejścia empirycznego, analitycznego i normatywnego. Uważam, że empiria jest bardzo ważna w badaniach. W analizie transformacji politycznej krajów WNP jest ona jednak niewystarczająca. Dlatego warto się zgodzić z autorem, że powyższa sytuacja utrudnia możliwość budowania modelu wyłaniania i funkcjonowania elit w warunkach transformacji politycznej.

Dr Maciej Hartliński również wskazuje na potrzebę badań empirycznych. Wychodzi z założenia, że aby zrozumieć rzeczywistość polityczną w krajach WNP, warto skoncentrować się na opisie i wyjaśnianiu społecznych, instytucjonalnych oraz innych aspektów działań przywódców. Nie można również pomijać uwarunkowań kulturowo-społecznych w rozumieniu tamtejszej rzeczywistości.

Prof. Jan Błuszkowski wskazuje zaś na potrzebę badań nad zachowaniami stereotypowymi przywódców w krajach WNP. Stereotypy, jako fałszywe przeświadczenie o różnych zjawiskach społecznych, mogą w znaczący sposób utrudniać partycypację oraz zmiany, szczególnie gdy są cechą charakterystyczną przywództwa, co bardzo wyraźnie i wyczerpująco pokazuje autor.

Bardzo interesujące artykuły prezentują również prof. Andrzej Sepkowski oraz dr Przemysław Sieradzan. Pierwszy z autorów podkreśla przydatność badań jakościowych w analizach przywództwa politycznego. Autor szczególną uwagę zwraca na wiarę jako składnik tożsamości grupowej oraz chęć spełnienia materialnego i duchowego, które jednych motywują do działania oraz aktywnego uczestnictwa w życiu politycznym i społecznym. Dla innych zaś jest czynnikiem akceptacji przywództwa politycznego. Za uwiecznienie tych przemyśleń można uznać zaprezentowane poglądy Lwa N. Gumilowa, który jest prekursorem koncepcji przywództwa pasjonarnego. Tłumaczenia oraz korzystanie z dorobku badaczy zagranicznych jest bardzo potrzebne. Pozwala ono na odkrycie oryginalnych i ciekawych poglądów, a także motywuje do analizy i dyskusji, co zatem w szczególnie sposób zaznacza dr P. Sieradzan.

Część druga jest efektem badań nad przywództwem politycznym w Federacji Rosyjskiej, jako największym i najbardziej wpływowym państwem w obszarze WNP. Dr Jarosław Ćwiek-Karpowicz podkreśla potrzebę rozróżnienia pojęcia teorii od paradygmatu w podejmowanych badaniach. Stara się również znaleźć oraz dostosować odpowiedni paradygmat do badań nad transformacją oraz przywództwem w Federacji Rosyjskiej, która „wyłamuje się z logiki klasycznej transformacji” (s. 373). Przywołuje zarówno poglądy badaczy rosyjskich, jak i za-

¹⁰ La Figaro: Yanukovich divytsya i na Rosiyu, i na YES, Korrespondent.net, <http://ua.korrespondent.net/worldabus/1124483-le-figaro-yanukovich-divytsya-i-na-rosiyu-i-na-es> (stan na 14.10.2010).

chodnich, wskazuje na ich różnorodność. Trafnym wydaje się w tym momencie powiedzenie, że „punkt widzenia zależy od punktu siedzenia”. Różnice w poglądach widoczne są nie tylko w doborze odpowiedniego paradygmatu, jak również w zastosowaniu pojęć „modernizacja” a „transformacja”. Według badaczy wschodnich zmiany, jakie są dokonywane na tym obszarze są modernizacją, a więc unowocześnieniem, ulepszeniem czegoś, co już istnieje. Natomiast badacze zachodni traktują te przemiany jako transformację, jako przekształcenie, przeobrażenie, całkowitą zmianę czegoś, co w dłuższej perspektywie czasu okazało się nieskuteczne i złe. Powyższe różnice interpretacyjne prowadzą bardzo często do różnych wyników w badaniach.

Prof. Marek Żyromski wskazuje natomiast na jeden z najważniejszych problemów, który implikuje obecną sytuację w Federacji Rosyjskiej. Dochodzi do wniosku, że w Rosji po obaleniu Związku Radzieckiego nie doszło do wymiany elit. W tworzeniu elit władzy przeważał mechanizm kontynuacji.

O profilowaniu psychologicznym oraz kompetencjach członków rosyjskiej elity politycznej mówią natomiast mgr Łukasz Paw oraz dr Ewa Marciniak. Są to cechy, które w niezaprzeczalny sposób rzutują na sposób prowadzenie polityki oraz powodzenie w podejmowanych działaniach. Wyniki badań przedstawione w artykule dr Marciniak potwierdzają powyższe stwierdzenie. Również dr Jacek Ziółkowski nawiązuje do pojęcia autorytetu, ogromnej roli, jaką odgrywa w sprawowaniu władzy. Fenomen autorytetu politycznego trafnie opisuje na przykładzie byłego prezydenta, a obecnie premiera Federacji Rosyjskiej Władimira Putina.

Część trzecia dotyczy innych krajów porażdziejch, a mianowicie Ukrainy i Azji Centralnej. Wskazuje na teoretyczne i praktyczne problemy w pojmowaniu charakteru transformacji ustrojowej na tym obszarze. W badaniach nad Azją Centralną przyjęto tezę, że specyfiką transformacji ustrojowej na tym obszarze można zbadać uwzględniając odmienności cywilizacyjne Wschodu od Zachodu. Do tej potrzeby w szczególny sposób nawiązuje prof. Andrzej Chodubski. Warto również wspomnieć o najnowszej pracy prof. Tadeusza Klementewicza

z Uniwersytetu Warszawskiego, który podobnie wspomina o potrzebie rozwoju „cywilizacyjnego nurtu badań”.

Omówieniem rezultatów badawczych nad państwami Azji Centralnej podjęli się Tadeusz Bodio, Andrzej Chodubski oraz Piotr Grochmalski. Jest to obszar nowy w badaniach politologicznych mimo wielowiekowej tradycji istnienia tych kultur. Jest to rzeczywistość, gdzie bogactwo historii i zmian w poprzednim stuleciu wytworzyło unikatową sytuację polityczną. Odmienna jest nie tylko sytuacja polityczna w poszczególnych państwach, ale również warianty autorytarnego modelu władzy, co jeszcze bardziej komplikuje wnioski badawcze. T. Bodio zwraca uwagę na potrzebę dokonania syntezy teoretyczno-metodologicznej, aby móc skuteczniej podejmować badania politologiczne na tym obszarze. Uważa wręcz, iż wskazane jest poszukiwanie „nowego” modelu badań i wyjście poza utarte schematy, o czym już była mowa wcześniej.

Wszystkie powyższe wywody można sprostować do stwierdzenia zawartego we wstępie omawianej monografii, że „rzeczywistość porażdziejka jest bardziej złożona” (s. 18). Doszło i nadal dochodzi do „mutacji demokracji” (s. 18). Okazało się wręcz, że autorytaryzm może sprzyjać wyższym państwom. Nie musi być mniej efekty od demokracji. Sądę, że powyższe wyniki badań oraz opinie można uznać za jak najbardziej trafne, śledząc wydarzenia oraz rozwój sytuacji politycznej w tych państwach w ostatnich dekadach. Na myśl nasuwają się słynne słowa Arystotelesa, że badając i dążąc do jak najlepszego ustroju, „trzeba się bowiem zastanowić nie tylko, jaki ustrój jest najlepszy, ale i nad tym, jaki jest możliwy”. Myśl ta wypowiedziana wiele wieków temu, jakże jest aktualna również obecnie.

Wielkim walorem omawianej publikacji jest to, że wszystkie powyższe opinie, badania i poglądy zostały zebrane i zawarte w jednej książce, co daje możliwość jeszcze bardziej skutecznego oraz szybkiego dokonania porównania i wytworzenia własnego zdania na dany temat. Oczywiście problematyka nie została omówiona wyczerpująco. Pozostaje jeszcze wiele wątków, które warto poruszyć i zrozumieć. Monografia pod tytułem „Przywództwo, elity i trans-

formacje w krajach WNP. Problemy metodologii badań” stanowi tylko pierwszą część w cyklu badań nad wskazanym problemem badawczym. Trzeba również podkreślić, że w Polsce wciąż brakuje tłumaczeń oraz publikacji zawierających poglądy badaczy zagranicznych. Tadeusz Bodio we wstępie podkreśla, że nie zawsze powstające publikacje w obszarze WNP są obiektywne i prawdziwie odzwierciedlają tamtejszą rzeczywistość. Państwa te ze względu na występowanie autorytarnych systemów rządów narzucają cenzurę, a publikowane prace są pisane pod dyktando lub na życzenie władz. Jednak jak słusznie podkreśla redaktor, nawet takie prace mają pewien walor poznawczy i nie sposób je omijać w badaniach i przemyśleniach naukowych. Potrzebna jest jeszcze większa współpraca z zagranicznymi ośrodkami badawczymi oraz wymiana poglądów i doświadczeń między badaczami. Połączenie poglądów rzeczywistych świadków badanej rzeczywistości, jak i niezależnych obserwatorów może poskutkować bardzo cennym odkryciem w przyszłości.

Reasumując, warto jeszcze raz podkreślić, że omawiana publikacja stanowi wielki wkład w rozwój badań naukowych nad transformacją, systemami politycznymi oraz przywództwem politycznym państw poradzieckich, a w szczególności krajów WNP. Koncepcja książki jest przejrzysta i interesująca poznawczo, inspirowa i prowokuje do dyskusji. Pierwszy tom obejmuje wiele ważnych zagadnień metodologiczno-teoretycznych w poznaniu tamtejszej rzeczywistości społecznej, a ściślej politycznej. Wskazuje również na zadanie, jakie stoi przed badaczami, na wzbogacanie oraz bardziej dogłębne i szczegółowe badanie tej tematyki. Odpowiedź na pytanie, dlaczego zachodnie zasady demokratycznego państwa prawnego nie zawsze są przyjmowane i potrzebne dla państw pozaeuropejskich może pozwolić na zapobieganie wielu konfliktom i sztucznemu narzucaniu woli innych państw. Uważam, że cykl badań nad przywództwem politycznym w krajach WNP jest wypełnieniem luki w omawianym obszarze badań i wnosi ogromny wkład nie tylko do polskiej literatury naukowej, ale i światowej.

Bozhena Yanisiv

Tadeusz Dmochowski, *Radziecko-chińskie stosunki polityczne po śmierci Mao Zedonga*, Gdańsk 2009, ss. 874.

Nośnym wyzwaniem w rozpoznawaniu współczesnych stosunków międzynarodowych są bilateralne relacje między państwami, a w tym między b. Związkiem Radzieckim i Chinami w sytuacji dokonywania się głębokich przemian ustrojowych. W pierwszym z nich generowała je nowa polityka urzeczywistniana przez Michaiła Gorbaczowa, w drugim, ujawnianie się nowej strategii polityki zagranicznej po śmierci Mao Zedonga – inicjatora skrajnie radykalnej wersji marksizmu-leninizmu, zwanej maoizmem. Postrzegając stosunki międzynarodowe jako kompleks całościowo powiązanych ze sobą elementów, jakimi są państwa i inne podmioty wchodzące w różnego rodzaju związki i zależności z otaczającym je środowiskiem, podjęto się w prezentowanej rozprawie, wyzwanie wskazania ogniw stosunków między mocarstwami, „potęgami komunistycznymi” oraz ich eksploatacji z punktu widzenia dokonujących się przemian w rzeczywistości międzynarodowej. W prezentacji problemu podniesiono kwestie: reżimów politycznych, ośrodków decyzyjnych oraz czynników osobowościowych w kontekście generowania relacji międzynarodowych, co zezemplifikowano rzeczywistością kulturową obu państw. Podkreślono przy tym że wobec niskiej instytucjonalizacji procesu decyzyjnego w obu mocarstwach główną rolę w podejmowaniu decyzji dotyczących stosunków międzynarodowych odgrywały jednostki takiego formatu, jak Deng Xiaoping i Michaił Gorbaczow. Jest to ważna perspektywa badawcza ujawniająca rolę jednostki w kształtowaniu ładu międzynarodowego.

Prezentacja problemu właściwie wpisuje się w nurt nowoczesnych badań z zakresu stosunków międzynarodowych. Łączy się w niej wiedzę faktograficzną z refleksją intelektualną z ujęciem teoretycznym. Teoria nie tworzy w poznaniu nowych podmiotów, faktów czy zjawisk, a tylko je identyfikuje, nazywa i wskazuje ich specyfikę. Ujawnia się ona w sferze systematycznego, krytycznego uporządkowania zjawisk i procesów, jak też we wskazaniu związków przyczynowo-skutkowych oraz w genera-